

„Návrat Ruska“ jako státu, který začíná razantněji spolurozhodovat o politické agendě současného světového vývoje, přičemž se dá očekávat, že tomu tak bude i v budoucnu, vyvolává potřebu více reflektovat fakta a souvislosti spojené s dávnější i nedávnou historií největšího státu světa. Do jisté míry to umožňuje i pochopit logiku, resp. problémy vývoje současného Ruska a jeho možné perspektivy.

1. Historická reflexe geopolitického vývoje Ruska

Pokud hovoříme o Rusku, nelze pominout jeho zásadní geografickou zvláštnost, které ho ve světě činí jedinečným: obrovské území a velké přírodní bohatství na něm se nacházející neohrazené přirozenými přírodními hranicemi. Proto se Rusko stalo terčem řady agresí počínaje mongolskými nájezdy, přes Napoleonovu ruskou kampaň v 19. století, až po útok nacistického Německa na Sovětský svaz počátkem čtyřicátých let století dvacátého.

Prvním pravidlem ruské geopolitiky proto vždy bylo, že Rusko musí zajistit svou bezpečnost v dostatečné „strategické hloubce“. Taková byla konstanta ruské politiky především od dob Petra I., kdy začalo vrcholné období získávání jeho nových teritorií na všechny světové strany. [1]

Pokračoval v tom i Sovětský svaz jako faktický nástupce carského Ruska, který se stal po vítězství nad nacistickým Německem ve druhé světové válce globální supervelmocí. Toto vítězství, které přispělo výrazným dílem i k zachování západní civilizace jako celku, znamenalo, že Sovětský svaz rozšířil svůj celosvětový vliv. Na několik desítek let se stal centrem „širšího impéria“. To bylo tvořeno jednak samotným Sovětským svazem, dále pak pásmem jemu spřátelených režimů ve východní a jihovýchodní Evropě, blízkými spojenci v Asii (Vietnam) a Latinské Americe (Kuba). Ve volnějším vztahu k centru „impéria“ byly pak země tzv. socialistické orientace v Africe a Asii, které více či méně usilovaly o určitou alternativu závislosti na bývalých koloniálních metropolích a Spojených státech.

Vznik a existence „impéria“ byly ale možné především díky bipolárnímu uspořádání světa vzniklému na základě výsledků druhé světové války, kde hlavními protagonisty byly Sovětský svaz a Spojené státy. Bipolární uspořádání bylo jistým druhem statu quo respektovaným oběma mocnostmi, bez ohledu na občasná střety na regionální úrovni.

Udržit pozici globální supervelmoci se ale Sovětskému svazu nepodařilo, především díky rigidnímu a nedemokratickému modelu vládnutí, který nebyl schopen obstát v dlouhodobé politické, ekonomické a vojenské konfrontaci se Západem a především Spojenými státy. Sovětský svaz nevyřešil krizi industriální společnosti, do které se země dostala v sedmdesátých letech dvacátého století. Tuto krizi neodvrátil ani pokus o modernizaci sovětského systému v podobě tzv. přestavby koncem osmdesátých let, který ale spíše ještě prohloubil a vyostřil celou řadu politických, ekonomických a etnických rozporů.

Rozpad Sovětského svazu byl následně logickým dovršením krize. Tímto aktem došlo i k faktickému konci „impéria“, které se utvářelo od dob carského Ruska po dobu čtyř set let.

Rusko se vrátilo k hranicím, které mělo začátkem 18. století, tedy ještě před obdobím vlády Petra I. Na území Ukrajiny, Běloruska, Pobaltí, Kavkazu a Střední Asie vzniklo čtrnáct samostatných republik s velmi rozdílnými politickými systémy. Geopolitická konstrukce „impéria“ založená na širokých přístupech k mořím – především k Baltskému, Černému a Kaspickému byla rozpadem SSSR zcela narušena.

Rusko se stalo nástupnickou zemí Sovětského svazu, ale svými parametry se od něj poměrně značně odlišuje. Zůstává sice největší zemí světa s téměř 17 milióny čtverečních kilometrů, ale počtem obyvatelstva (přibližně 143 milionů) se zařazuje až na osmé místo (za Čínu, Indii, Spojené státy americké, Indonésii, Brazílii, Pákistán a Bangladéš). Délka státní hranice se oproti SSSR snížila, stále ovšem zůstává se 14 tisíci kilometry největší pozemní hranicí na světě. Významnou skutečnost představuje fakt, že ze 60 % tyto hranice připadají na bývalé sovětské svazové republiky. Z politického, ekonomického a vojenského hlediska se přitom jedná o poměrně rizikový faktor pro současnost i budoucnost, neboť tyto hranice byly v sovětském období určovány v drtivé většině případů administrativními metodami bez respektování historických a národnostních realit, a proto je z mezinárodněprávního hlediska uzákoněna pouze část jejich délky.

Koncem osmdesátých a v průběhu devadesátých let došlo také k rozpadu již zmíněných „vnějších ochranných pásem“ v Evropě i mimo ni vytvořených v době existence SSSR. Stažení z těchto „ochranných pásem“ bylo v první řadě spojeno se stahováním obrovského množství vojenských sil, zbraní a techniky. [2] Pokud použijeme vojenskou terminologii, je možné říci, že se pro Rusko jeho čára obrany posunula na hlavním evropském strategickém směru o zhruba tisíc pět set kilometrů na východ, z linie Magdeburg–Praha na linii Smolensk–Kursk.

Všechny tyto skutečnosti bezesporu zanechaly určitou stopu v myšlení ruské politické elity o čemž vypovídají slova prezidenta Vladimíra Putina, který v jednom ze svých projevů označil rozpad SSSR za „geopolitickou katastrofu“. Na druhé straně si ale politická elita uvědomuje, že i když rozpad představoval určitý historický mezník otevřel i nové možnosti, které může (patrně je to především v ekonomické oblasti) umně využívat. Toto „okno příležitosti“ se otevřelo i díky tomu, že rozpad SSSR proběhl, až na několik lokálních konfliktů, bez zásadnějších problémů, což v případě země disponující obrovským vojenským potenciálem mělo svůj nepopíratelný význam. Nepotvrdily se „katastrofické“ scénáře o destabilizujícím vlivu rozpadu SSSR především na bezpečnost Evropy.

Rusko se ale po celá devadesátá léta 20. století nacházelo v permanentní politické, ekonomické a sociální krizi. Krize Ruska a ruské společnosti dosáhla takových rozměrů, že se Rusko ocitlo jako stát na pokraji kolapsu. [3] Reálná byla i hrozba jeho rozpadu vyvolaná rozsáhlým a živelným přesunem pravomocí z centra do regionů. Slabá ústřední vláda v čele s prezidentem Jelcinem již nebyla schopna kontrolovat situaci v zemi, což byl mj. i důsledek vzrůstajícího vlivu oligarchických struktur. V pozadí nástupu prezidenta Vladimíra Putina k moci koncem devadesátých let 20. století tak zřejmě stálo i pragmatické rozhodnutí vedoucí politické elity, jež bylo diktováno potřebou zvrátit nepříznivé tendence ve vývoji Ruska, které oslabovaly i jeho mezinárodní status.

2. Geopolitické postavení současného Ruska a jeho perspektivy

Ruská federace, která se objevila na politické mapě světa počátkem devadesátých let, stále představuje vlivného světového aktéra, i když nemá status supervelmoci. Hlavními faktory významné pozice Ruska jsou:

- a) značný objem zásob nerostných surovin, v první řadě ropy a plynu,
- b) významná vojenská síla, jež je založena na druhém největším potenciálu jaderných zbraní ve světě,
- c) relativně vysoká úroveň vzdělání aktivní populace,
- d) stále existující vyspělá vědeckotechnická základna v řadě odvětví,
- e) stálé členství v Radě bezpečnosti OSN a v G-8,
- f) významný politický a ekonomický vliv na teritoriu bývalého Sovětského svazu.

Velmi významným faktorem vlivu je i velikost území rozkládající se na většině prostoru Eurasie, přičemž bezprostředně sousedí se všemi klíčovými euroasijskými aktéry nebo se nachází v jejich těsné blízkosti. Na západě a severu s Evropskou unií, na jihu s islámským světem a Indií a na východě s dynamicky se rozvíjející mocností Čínou.

Pro Rusko má pro přístup k těmto aktérům stále značný význam tzv. *blízké zahraničí*, což je označení pro postsovětské republiky, které po rozpadu SSSR v roce 1991 utvořily Společenství nezávislých států (SNS). Společenství prošlo v uplynulých patnácti letech značně turbulentním vývojem a jeho podoba se nyní velmi odlišuje od původního záměru prezidenta Jelcina mít z něj mezinárodní strukturu, která bude plně sloužit ruským politickým, ekonomickým a vojenským zájmům. Společenství dnes spíše představuje volný svazek pro koordinaci společných obchodních, finančních, legislativních a bezpečnostních otázek. Jednotliví členové SNS se ale rozcházejí v přístupech k míře integrace především s Ruskem a řada z nich se pokouší o samostatnější politickou orientaci, jež je má vzdálit z dosahu politického a ekonomického vlivu Ruska a naopak přiblížit je k Západu, mj. i v podobě členství v NATO a Evropské unii.

V rámci SNS tak působí patrné „integrační“ jádro (Rusko, Bělorusko, Kazachstán, Arménie, Tádžikistán, Kyrgyzstán), které se aktivně účastní hlavních integračních projektů, kterými jsou např. **Euroasijské ekonomické společenství** [4] nebo **Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti** (OSKB) [5]. Nejužší míra integrace se dá očekávat mezi Ruskem a Běloruskem, což vyplývá jednak ze silného ekonomického, bezpečnostního a také kulturního propojení obou zemí, a jednak z přímého vlivu Ruska v Bělorusku. To představuje pro Rusko teritorium, které v bezprostředním sousedství členských zemí EU, NATO a Ukrajiny je z hlediska zajišťování jeho bezpečnostních a ekonomických zájmů klíčové.

Rusko si uchová i svůj vliv ve Střední Asii, ze které ostatně nikdy „neodešlo“ ani po rozpadu SSSR. Míra vlivu je a bude rozdílná, nicméně dají se indikovat hlavní důvody pro její udržení. Především je to ekonomická závislost na Rusku, která je dána tím, že Rusko ve značné míře kontroluje těžbu a přepravní kapacity energetických surovin v regionu. Tato závislost se díky dlouhodobým kontraktům uzavřeným v posledních letech prakticky se všemi středoasijskými republikami výrazně posílila, a to v horizontu jedné až dvou dekád. Středoasijské země také potřebují podporu Ruska pro zajišťování své bezpečnosti, neboť jejich vojenské a bezpečnostní kapacity jsou nedostatečné k tomu, aby mohly čelit aktivitám, především islamistických, separatistických, extremistických a teroristických uskupení. [6] Rusko svojí přítomností v regionu také v neposlední řadě vyvažuje stále sílící vliv Číny.

Na druhé straně především Ukrajina a Gruzie projevují velmi silné snahy vyvázat se z vlivu Ruska, k čemuž přispěly v těchto zemích výrazné politické posuny z let 2003–2004, v nichž byly od moci odstaveny místní, více proruský orientované a způsobem vlády zkompromitované politické elity. Směřování těchto zemí k Západu má jeho podporu, která vyplývá především z vědomí strategické důležitosti obou zemí v černoomořském regionu. Jedná se především

o rozšíření koridoru mezi jihovýchodní Evropou a oblastí Kaspiku a Střední Asie, jež může z jedné strany sloužit pro přemísťování vojenských sil USA a NATO do citlivé oblasti „Velkého Blízkého východu“ a z druhé strany k přepravě ropy a plynu z oblasti Kaspického moře a Střední Asie do Evropy. V daném případě zde bude v popředí snaha o narušení dosavadní ruské dominance v přepravě ropy a plynu z této oblasti a též z oblasti Střední Asie (především Kazachstánu) do Evropy, a tím zajištění diverzifikace energetických zdrojů. Konkrétním dokladem je např. zprovoznění ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC). [7]

Z uvedených důvodů je pro obě země otevřena možnost jejich vstupu do NATO. Perspektiva případné integrace do Aliance nebo v případě Ukrajiny i do EU je ale komplikována značnou mírou vnitřní politické a ekonomické nestability a stále velkou mírou ekonomické závislosti na Rusku, což se týká především dodávek energetických surovin. [8]

Budoucnost SNS resp. celého postsovětského prostoru tak představuje stále otevřenou otázku. Rusko je svým způsobem gravitační střed, který se v závislosti na možném růstu ruské ekonomiky může nejen upevňovat, ale i rozšiřovat. V takovém případě by to znamenalo faktické vytvoření prostoru, ve kterém by Rusko hrálo jednoznačně prioritní politickou, ekonomickou a kulturní roli. Mezi Evropskou unií a Asií resp. Čínou by tak vznikl druhý mnohonárodnostní celek s vůdčí středovou silou v podobě Ruska. Na druhé straně nelze podceňovat míru snah řady postsovětských republik a především jejich politických elit, pro které je to výhodné, o nezávislou, či nezávislejší politiku na Rusku. [9]

Úspěch či neúspěch takové politiky ale závisí na dvou faktorech: schopností vyrovnat se s ekonomickou závislostí na Rusku a mírou podpory Spojených států a EU, která ovšem nebude mít pouze deklaratorní charakter, ale i konkrétní ekonomický rozměr. V daném případě není možné vyloučit, že Spojené státy a Evropská unie, které se v následujících letech budou muset vyrovnávat s řadou vnitřních a vnějších problémů (zachování politické akceschopnosti rozšířené EU, udržení její hospodářské dynamiky, míra vojenské angažovanosti USA ve světě, boj proti terorismu, vysoké ceny energetických surovin apod.) budou mít v tomto směru limitované možnosti.

Míra nepředvídatelnosti vývoje SNS tak svým způsobem posiluje orientaci Ruska „asijským“ směrem, kterou posiluje reflektování příležitosti nabízející se Rusku v podobě dynamického růstu Asie, především pak Číny, Indie a „asijských tygrů“. Rusko by totiž mohlo hrát roli „mostu“ mezi Evropou a Asií, který by měl svůj význam i ve vztahu k severoamerickému kontinentu s jeho zónou volného obchodu NAFTA. Tuto roli ale může hrát pouze v případě, že bude schopno zajišťovat své politické, ekonomické a bezpečnostní zájmy ve východní části Eurasie.

V této souvislosti je pak plně pochopitelná ruská angažovanost při prohlubování a rozšiřování činnosti tzv. **Šanghajské organizace spolupráce (ŠOS)**. V současné době jsou jejími členy kromě Ruska a Číny též Kazachstán, Uzbekistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Pozorovateli jsou Indie, Írán, Pákistán a Mongolsko. Z uskupení, které vzniklo v roce 1996 a mělo původně charakter regionální bezpečnostní organizace zajišťující koordinaci spolupráce v boji proti třem již připomenutým hlavním bezpečnostním hrozbám v regionu – terorismu, separatismu a extremismu, se transformovalo do podoby organizace s širšími politickými, bezpečnostními, ale i ekonomickými cíli nejen v regionálním měřítku. Signalizuje to i fakt, že členské země spolu s pozorovateli zahrnují téměř polovinu světové populace a velmi významnou část teritoria Eurasie a čtyři země disponují jaderným potenciálem s tím, že Írán o totéž usiluje.

Současná role ŠOS má čtyři zřetelné cíle. Prvním cílem je vytvářet určitou protiváhu politice Spojených států v prostoru Eurasie, zvláště pak v prostoru „Velkého Blízkého východu“,

omezovat jejich vojenskou a ekonomickou přítomnost. Výrazně se to projevilo v roce 2005, kdy summit ŠOS schválil rezoluci požadující stažení amerických vojsk rozmístěných po roce 2001 na základnách v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu, k čemuž již nyní postupně dochází. Druhým cílem je minimalizace vlivu „regime change“ ke kterému došlo v postsovětském prostoru (Ukrajina, Gruzie) a třetím cílem je vytvořit alternativu západním bezpečnostním a ekonomickým seskupením (NATO, EU).

Dá se očekávat, že zvláště v případě zvažované transformace NATO v „globální bezpečnostní alianci“ s případným členstvím (nebo přidružením) Japonska, Jižní Koreje, Austrálie a Nového Zélandu může nabýt tento cíl zásadní povahy. Posledním cílem je pak intenzifikace vzájemné obchodní a ekonomické spolupráce, která se nyní ve značné míře týká především těžby a přepravy ropy a plynu.

Pro Rusko představuje a bude představovat ŠOS velmi důležitý nástroj k prosazování jeho geopolitických cílů. Především jde o to, že prostřednictvím ŠOS může rozšiřovat svůj vliv i za hranice postsovětského prostoru, mj. do prostoru jižní, jihovýchodní a východní Asie a též pacifického regionu. Zároveň ruská angažovanost v ŠOS představuje velmi výrazný nástroj posilování mezinárodní role Ruska jako velmoci, která není omezena pouze postsovětským prostorem, resp. spoluprací v rámci SNS a OSKB. A v případě, že by vývoj v rámci SNS směřoval spíše k další diverzifikaci než unifikaci ŠOS, by mohl mít úlohu určité geopolitické náhrady.

Problémem ŠOS je ovšem značná různorodost cílů jeho signatářů: Čína chce jejím prostřednictvím pronikat na trhy a zajišťovat energetické zdroje, Rusko zvýrazňovat svůj velmocenský status, středoasijské režimy zajišťovat svoji stabilitu, Indie a Pákistán ukázat Západu, že mají vlastní kurz, který je alternativou spolupráce s ním, a Írán dokázat USA, že disponuje vlivnými spojenci. Tento mix různých cílů může vést v budoucnu i k rozporům, jež by mohly činnost ŠOS negativně ovlivnit.

Nicméně páteří akceschopnosti ŠOS je spolupráce mezi Ruskem a Čínou. Její dynamika je nepřehlédnutelná a bude mít svoje pokračování v horizontu příštích dvou dekad. Pro Rusko představuje Čína přirozeného partnera, což vyplývá především ze dvou faktorů: délky společné hranice (cca 4300 km) a jejího rychlého ekonomického růstu. Osou spolupráce je především spolupráce v oblasti energetiky, což vyplývá ze vzrůstajících energetických potřeb Číny. Rusko se stává svými zásobami ropy a plynu (ale také dalších nerostných surovin), které leží v regionech, jež nejsou od Číny příliš vzdáleny, jedním z klíčových čínských partnerů při jejich zajišťování. Již dnes je to např. v případě ropy objem 15 miliónů tun ročně, což je přibližně 10 % celkového čínského importu ropy. V horizontu roku 2010 by se objem dodávek měl zvýšit až na 60 miliónů tun. K navýšení dodávek ropy může v budoucnu dojít i prostřednictvím zprovoznění ropovodu Angarsk – Nachodka, ze kterého by měla vést odbočka do čínského města Dacín na Dálném východě. Gazprom také počítá s výstavbou dvou plynovodů, které by měly do budoucna dodávat do Číny okolo 40 miliard kubických metrů plynu ročně. Dramaticky mají také koncem dekády narůst přímé dodávky elektrické energie z Ruska do Číny ze současných 500 - 900 miliónů kwh ročně na 18 miliard kwh. V kontextu výše uvedeného je pak přirozené, že odhady počítají s nárůstem objemu vzájemného obchodu v roce 2010 na úroveň 60 miliard dolarů a v roce 2020 až 100 miliard dolarů. Bude se na tom podílet i vývoz ruských zbraní, který je ze 45 % směřován do Číny.

Vojenskopolitická spolupráce se přitom v roce 2005 dostala na vyšší úroveň uspořádáním společného **rusko-čínského vojenského cvičení**, které mělo několik fází (cvičení se oficiálně uskutečnilo v rámci ŠOS). [10]

Z dlouhodobější perspektivy se dá očekávat posilování rusko-čínských vztahů v politické, ekonomické i bezpečnostní oblasti. Nicméně není možné přehlédnout, že ruská politika vůči Číně má i jisté rysy obezřetnosti. Tato obezřetnost je především diktována obavou, aby Rusko nebylo v budoucnu spíše ohrožováno dynamikou ekonomického a vojenského růstu Číny, která by mohla vést i k čínské ekonomické dominanci v oblasti Sibíře a Dálného východu, tedy v regionech bohatých na energetické zdroje, kterých se Číně nedostává.

Čínská ekonomická angažovanost zde vzrůstá, což vyplývá i z výrazné demografické nerovnováhy v regionu. Na čínské straně žije desetkrát více Číňanů než Rusů na straně ruské, přičemž jejich počet se stále snižuje. [11] Rusko velmi pozorně sleduje čínské záměry vytvořit ze severovýchodní Číny přímo přiléhající k Přímořskému kraji druhou největší ekonomickou základnu země, což by si mohlo vyžádat i zajištění přístupu k Japonskému moři přes ruské území. [12] Rusko také nepřehlíží vzrůstající politickou a ekonomickou angažovanost Číny ve Střední Asii, zvláště pak čínské akvizice v ropném a plynárenském průmyslu Kazachstánu.

I přes určité ruské obavy je ale nutné vnímat skutečnost, že pro Rusko představují v rámci globální politiky vztahy s Čínou prvek, který může využívat jako důležitý nástroj k ovlivňování postojů a politiky Evropy, resp. Evropské unie [13] a Spojených států vůči němu. Nicméně má to svoje přirozené limity, což je patrné především v případě Evropy. V mnoha ohledech to vyplývá z ekonomické geografie a demografických faktorů. Vždyť více než dvě třetiny obyvatel a ekonomického potenciálu Ruska jsou soustředěny v evropské části Ruska a více než 50 % jejího zahraničního obchodu připadá na 25 zemí, které jsou členy EU.

Dlužno dodat, že základem tohoto vývozu jsou primární energetické zdroje – ropa a především plyn, které svým způsobem hrají roli jakési bezpečnostní pojistky, která chrání před nepředvídanými komplikacemi vzájemných vztahů. Vyplývá to z faktu, že na jedné straně je a bude Evropská unie velmi závislá na importu plynu z Ruska – dnes se Rusko podílí na importu 50 % a v roce 2020 to bude již 70 %. Na druhé straně, ale Rusko závisí a bude záviset na příjmech z exportu energetických surovin, které tvoří významnou část objemu vzájemné obchodní výměny mezi Ruskem a EU, jež dosahuje částky okolo 90 miliard euro.

Agenda „vzájemné energetické bezpečnosti“ se tak pro příští léta stane prioritním tématem rusko-unijních vztahů, přičemž se ale nedá vyloučit, že některé členské země EU mohou v budoucnu výrazněji preferovat své vlastní zájmy. [14] To by zřejmě dále narušilo funkčnost společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU.

Rusku, kterému se díky předpokládaným dlouhodobě vysokým příjmům z exportu ropy a plynu otevírá „okno příležitosti“ z hlediska modernizace svého průmyslu, vědeckotechnického potenciálu, dopravní a komunální infrastruktury, může potřebovat Evropskou unii jako stabilního partnera na vysokém stupni ekonomického rozvoje, který bude s Ruskem kooperovat při zvyšování jeho ekonomické úrovně. V této souvislosti se může v dlouhodobější perspektivě otevřít i otázka případného členství Ruska v EU, resp. velmi těsné spolupráce s EU.

Klíčovou otázkou bude to, jak se bude dál rozvíjet EU (buď jako jistá kvazifederace s posílením úlohy nadnárodních orgánů, nebo jako sociálněekonomická unie se společnou zahraniční a bezpečnostní politikou). Rusko by zřejmě preferovalo připojení k více volnějšímu svazku. Nicméně realizace jakékoliv vize členství Ruska v EU nebo velmi těsné spolupráce s ní je podmíněna tím, že Rusko neztratí dynamiku svého ekonomického rozvoje. Užší spolupráce Ruska a EU by ale v konečném důsledku mohla pomoci EU vyvažovat vzrůstající globální vliv Číny a také efektivně čelit možnému vzrůstajícímu tlaku islámského fundamentalismu.

Rusko by si také mohlo v závislosti na vývoji politické, ekonomické a bezpečnostní situace v Eurasii zvolit i roli již zmíněného mostu mezi Evropou a Asií, na jehož západním konci by působila Evropská unie a ve středu a na východě Ruskem iniciované a ovlivňované integrační uskupení – Euroasijské ekonomické společenství a Šanghaiská organizace spolupráce. Základním kritériem pro vytvoření takového modelu bude ovšem jednoznačně míra politické a ekonomické výhodnosti pro Rusko.

Dá se předpokládat, že případně posílené postavení Ruska v Eurasii by nevyhovovalo Spojeným státům, které Rusko považují a budou považovat spolu s Čínou za hlavního soupeře v tomto prostoru. Vypovídá o tom i zcela pragmatická politická linie Clintonovy administrativy vytyčená koncem devadesátých let, která kromě hlavního cíle zadržovat Rusko, stanovila i cíle další: izolovat Írán, preferovat staré, resp. nové spojence (Turecko, Gruzii, Ázerbajdžán) a zajistit rozvoj nových energetických zdrojů, které by omezily americkou závislost na zdrojích na Blízkém východě (což se primárně týká Střední Asie a Kaspiku). [15] Tato linie bude mít zřejmě dlouhodobější platnost bez ohledu na případné změny v amerických administrativách v následujících 10–15 letech. Boj o vliv v daném prostoru mezi Ruskem a Spojenými státy tak bude pokračovat.

Tímto prizmatem je tak třeba hodnotit aktuální a perspektivní **vývoj rusko-amerických vztahů**. Ruská politická elita již zřejmě opustila představy z druhé poloviny osmdesátých a devadesátých let, že odmítnutí geopolitického soutěžení s USA může přinést zemi určité materiální výhody. Do jisté míry se dá říci i to, že byla opuštěna politika orientující se na „strategickou alianci“ s USA založená po 11. září 2001 na společném postupu v boji proti terorismu.

Naopak, především ve druhém funkčním období prezidenta Putina došlo k tomu, že Rusko přehodnotilo svoji politiku a i přes svoje určité reálné ekonomické a vojenské oslabení začalo usilovat a bude dále usilovat o prosazování svých zájmů v řadě regionů v Eurasii právě na úkor Spojených států. Týká se to především řady zemí „Velkého Blízkého východu“, kde měl bývalý Sovětský svaz silné pozice, např. v Íránu a v Sýrii. Do tohoto rámce zapadá i intenzifikace vztahů s novou palestinskou administrativou, kterou nyní představuje radikální hnutí Hammás.

Posilování pozic Ruska v regionu „Velkého Blízkého východu“ má tak v dlouhodobé perspektivě několik dimenzí. Aktivnější pozice Ruska mu zde umožní svým způsobem vytvářet protiváhu americké vojenské přítomnosti, což se odrazí i v možnosti lépe ovlivňovat situaci v nyní nezávislých postsovětských republikách v Zakavkazsku a Střední Asii, tzn. v oblasti bezprostředních ruských strategických zájmů. Tento faktor, spolu s vysokou mírou angažovanosti Spojených států v regionu, jež si od nich vyžádá stále velkou koncentraci sil a prostředků (Írák, Írán, Afghánistán), také může přispět k tomu, že Spojené státy budou omezeny ve svých možnostech angažovat se ve prospěch svých zájmů na Ukrajině, v Zakavkazsku a Střední Asii, což je pro ruské zájmy výhodné. Je tak možné konstatovat, že ruská politika vůči „velkému Blízkému východu“ je a bude zřejmě nejdůležitější součástí úsilí Ruska o omezení globální dominance Spojených států.

V souvislosti s ruskou politikou vůči „Velkému Blízkému východu“ je důležité zhodnotit v širším kontextu i **perspektivy ruské politiky vůči islámskému světu**. V daném případě je nutné zvýraznit, že od konce roku 2002 ruská diplomacie začala usilovat o navázání širších a přátelských vztahů s islámskými zeměmi, což přineslo svůj pozitivní výsledek v institucionální rovině. V roce 2005 Rusko získalo status pozorovatele ve vlivné Organizaci islámské

konference, sdružující všechny islámské země světa. Dá se předpokládat, že toho Rusko bude silně využívat ve své zahraniční a bezpečnostní politice, kdy se např. může orientovat do role země schopné „propojovat civilizace“. Tato role Ruska ale může vyplývat i z toho, že zahraniční a bezpečnostní politika bude ovlivňována stále vzrůstajícím podílem muslimů na celkové ruské populaci. [16]

V praktické rovině se dá posílení ruských pozic v islámském světě očekávat velmi výrazným způsobem v případě, že by se podařilo najít i za pomoci Ruska diplomatické řešení ohledně íránského jaderného programu, na čemž je velmi silně bezpečnostně a ekonomicky zainteresováno. Na druhé straně členství v Organizaci islámské konference a užší vztahy s islámskými zeměmi, resp. jejich postupná normalizace, mohou svým způsobem přispět i k řešení napjaté situace na severním Kavkazu (mj. v Čečensku), kde působí i řada islamistických teroristických skupin podporovaných některými islámskými zeměmi (např. Saúdskou Arábií).

3. Možnosti a limity vnitřního rozvoje Ruska

Zachování pozice Ruska jako jednoho z hlavních aktérů současného a budoucího vývoje ve světě silně závisí na vnitřní politické, ekonomické a sociální stabilitě země. Rusko na jedné straně disponuje značným rozvojovým potenciálem, ale na straně druhé je v jeho vnitřní politice patrná celá řada retardačních faktorů, které mohou tento rozvojový potenciál omezit a případně i zcela ochromit.

Překonání fáze téměř totální politické, ekonomické a sociální nestability v průběhu jedné dekády po rozpadu SSSR a nastartování patrného ekonomického růstu na přelomu století představuje i v mezinárodním kontextu pozitivní faktor. [17] Rusko se ocitlo ve fázi ekonomického vzestupu, který mu především umožňuje částečně stabilizovat situaci ve většině společnosti, která byla výrazně frustrována a poškozena výsledky zmateného pokusu o liberalizaci hospodářství v devadesátých letech a též plnit svoje finanční závazky vůči zahraničí, což se především týká splácení ruského dluhu zahraničním věřitelům. [18]

Vzrůstající význam v procesu ekonomické stabilizace má využívání zcela jednoznačně komparativní výhody, kterou je téměř **naprostá energetická nezávislost, jež Rusku zaručuje svého druhu „strategickou autonomii“**. Vyjádřeno v číslech má Rusko ve světě sedmé největší zásoby ropy (8,2 miliardy tun, tj. 5,7 %) a největší zásoby plynu (47,57 biliónů kubických metrů, tj. 30,5 %). [19] V současné době dosahuje roční těžba ropy 480 miliónů tun (2005) s tím, že v roce 2015 se předpokládá její objem ve výši 530 miliónů tun. V případě plynu je nyní jeho roční produkce 545,1 miliard kubických metrů, v roce 2015 pak dosáhne cca 740 miliard kubických metrů. [20] Zásoby ropy a plynu a jejich export tak Rusku zajišťují v dlouhodobější perspektivě nejen stabilní zdroj příjmů (což je podstatné zvláště v kontextu dlouhodobě očekávané vysoké úrovně cenové hladiny těchto komodit), ale i nutnost respektovat jeho politické a ekonomické zájmy. Týká se to především dvou hlavních energetických trhů: evropského a trhu jižní a jihovýchodní Asie. V předcházejícím textu byly zmíněny realie čínského i evropského trhu, nicméně ve vzrůstající míře se to týká i trhu amerického. [21] Rusko tak je a bude důležitým aktérem éry „ropné geopolitiky“, která bude v mnohém ovlivňovat podobu tří až čtyř nadcházejících dekád 21. století.

Existuje ovšem i negativní stránka ruského energetického bohatství, kterou je míra závislosti ruské ekonomiky na jeho využívání. Vypovídá o tom skutečnost, že téměř 37 % příjmů federálního rozpočtu, 20-25 % objemu hrubého domácího produktu a 60 % exportních pří-

jmů Ruské federace pocházejí právě z těžby ropy a plynu. [22] Přitom i samotný energetický komplex potřebuje naléhavě modernizaci [23], což se týká i dalších důležitých průmyslových odvětví, jako např. strojírenství, které se na celkových exportních příjmech podílí pouze 9 %. Z těchto údajů vyplývá, že strukturální přestavba a modernizace ekonomiky s preferencí rozvoje moderních průmyslových odvětví, ale i dopravní a komunální infrastruktury [24] bude rozhodovat o tom, zda Rusko může v horizontu 10–15 let uspět v globální ekonomické konkurenci. Vyžádá si to přitom obrovské kapitálové investice, které podle odhadů samotných ruských expertů musí dosáhnout v příštích dvaceti letech dvou biliónu dolarů.

Pro srovnání je možné uvést, že stabilizační fond Ruské federace, který byl na počátku roku 2004 zřízen jako instituce, kde bude stát akumulovat prostředky získané díky příznivému vývoji na světovém trhu s ropou, disponoval v roce 2005 částkou 26 miliard dolarů. Je ale snaha tyto prostředky cíleně využívat. Svědčí o tom mj. rozhodnutí ruské vlády vytvořit v roce 2006 ve státním rozpočtu zvláštní investiční fond. Podporu má též vytváření průmyslových výrobních zón, což je považováno za způsob, jak dosáhnout průlomu v ekonomickém rozvoji. [25].

Rozvoj Ruska limituje i celá řada dalších problémů – nízká kvalita veřejné správy, ochrannářská opatření, špatná vymahatelnost práva a velmi vysoká kriminalita. Velký počet obyvatel – 30 milionů – stále žije v podmínkách chudoby. Ta je stále příčinou sociálního napětí ve společnosti, jež může ve větší či menší míře ohrožovat stabilitu země. K politické a ekonomické stabilitě nepřispívají ani značné rozdíly v ekonomické úrovni jednotlivých ruských regionů, které jsou patrné především tehdy, když srovnáváme životní úroveň v Moskvě a některých dalších vyspělých regionech (Sankt Petěrburg, Nižněgorodská oblast, Samarská oblast) a regionů v Zakavkazsku.

Zcela zásadní je nebezpečí demografického úpadku. Podle zprávy Světové banky publikované v prosinci 2005 [26] došlo v posledních letech k dramatickému poklesu ruské populace, konkrétně o 6 miliónu lidí v rozmezí let 1992–2003 (ze 149 na 143 miliónu). Počet obyvatel by se přitom v příštích dvaceti letech mohl vlivem sociálních a z toho vyplývajících zdravotních problémů [27] snížit na úroveň 129,2 miliónu. To by samozřejmě mohlo mít negativní následky z hlediska disponibility pracovních sil pro ruskou ekonomiku, potřeby pečovat o velký počet nemocných a starých lidí a v neposlední řadě z hlediska schopnosti zajištění bezpečnosti teritoria Ruska. [28] Rozsáhlý komplex dlouhodobých politických a ekonomických opatření k podpoře zlepšování zdravotního stavu populace a porodnosti ohlášený prezidentem Putinem v jeho poselství Federálnímu shromáždění Ruské federace v květnu 2006 [29] má tak za cíl odvrátit nebezpečí „demografické zimy“, která by mohla silně podminovat uskutečnění zásadních cílů ekonomického rozvoje země.

Klíčovou otázkou pro budoucí vývoj Ruska je, zda ruské politické vedení, resp. ruská politická elita budou schopny zajistit další fázi společenské a ekonomické transformace země. Souvisí to i s tím, jak bude postupovat při implementaci demokratických principů vládnutí.

V ruských podmínkách to není a nebude triviální otázka, neboť Rusko si stále v poměrně krátkém odstupu od ztroskotání nefunkčního modelu socialismu hledá model liberalizovaného ekonomického a politického režimu. [30] Děje se tak a bude se dít v nejednoduchých podmínkách, kdy stabilitu společnosti mohou ohrožovat nejen zmíněné sociální problémy, ale i (často z nich vyplývající) politický extremismus, nacionalismus, xenofobie a fundamentalismus. V posledním případě se to zvláště týká teritoria severního Kavkazu (Čečensko, Dagestán, Severní Osetie, Ingušsko), kde míra ekonomické a bezpečnostní nestability je jednou z příčin vzrůstajícího vlivu islamistických fundamentalistických hnutí ve zdejších společnostech.

Tento vývoj představuje potenciální riziko, neboť nárůst separatistických tendencí s tím spojených by mohl vést k narušení teritoriální celistvosti Ruska s bezprostředními následky nejen pro celé Rusko, ale i pro Zakavkazsko, oblast Kaspiku a část Blízkého východu.

Centralizace politického rozhodování (silná role prezidenta, omezení pravomocí vlády, parlamentu, regionů), která vyplynula z určité nutnosti překonat „zhroucení“ státu v devadesátých letech a jeho následky v letech následujících, je zřejmě stále považována za model, jehož prostřednictvím bude možné efektivněji řešit transformační problémy ruské společnosti.

Rusko tak zůstane státem s poloautoritativní nebo autoritativní formou vládnutí, ve které ale budou přítomny demokratické prvky (relativně svobodné volby, existence více politických stran, které se budou postupně profilovat jako reprezentanti společenských zájmů jednotlivých vrstev společnosti, relativní mediální pluralita atd.). Pokud bude zachován pozitivní ekonomický růst, dojde k vytváření střední třídy, která by mohla být garantem udržitelné míry občanské kultury, resp. společenské rovnováhy. [31]

Rusko se tak v mnoha ohledech bude podobat některým dynamicky se rozvíjejícím asijským zemím, ve kterých existuje autoritativní model řízení státu s demokratickými prvky, jako např. v Singapuru, Jižní Koreji, Malajsii a Thajsku.

Významnou roli v řízení země budou hrát společnosti s rozhodujícím podílem státu působící v řadě sektorů ruské ekonomiky, v jejichž vedení budou působit představitelé státní moci. Týká se to zvláště společností působících v energetickém sektoru, kde zaujímá vedoucí úlohu největší ruská společnost Gazprom. [32] Ve strategických záměrech politické elity jsou tyto společnosti nástrojem ekonomického růstu země, prostředkem k zajištění jednoty země za situace, kdy je ještě řada funkcí státu oslabena či je neefektivní [33] a také posilování vlivu Ruska v mezinárodním měřítku. Právě tyto společnosti by měly být podle jednoho z nejvlivnějších ruských podnikatelů a politiků Anatolije Čubajse [34] reprezentanty Ruska jako „liberálního impéria“, které podporují agresivní ekonomickou expanzi do zahraničí, jež z Ruska učiní důležitou regionální velmoc, demokratického a mírového nástupce Sovětského svazu. Rusko musí přitom svůj vliv v zahraničí zajišťovat především prostřednictvím obchodu a podnikání než zahraniční politikou. Tento scénář se již začal ve stále větší míře realizovat a zřejmě tomu tak bude i v příštích letech. [35]

Vliv Ruska ve světě ale bude i nadále vyplývat i z udržování a posilování jeho vojenské síly. Je nesporné, že ruské politické a vojenské vedení si je toho vědomo, což se odráží i v přístupech k hodnocení hrozeb pro bezpečnost Ruska. Podle dokumentu „**Aktuální úkoly ozbrojených sil Ruské federace**“ [36] přijatého v roce 2003 sice neexistuje přímá vojenská hrozba Ruské federaci, přesto ale musí ruské vojenské plánování počítat s řadou faktorů neurčitosti, což je „taková situace, konflikt nebo proces politického nebo vojenskopolitického charakteru, jejichž vývoj může podstatně změnit geopolitickou situaci v prioritním regionu zájmů Ruska nebo vytvořit přímou hrozbu bezpečnosti Ruska“. V této souvislosti je příznačné, že za „faktory neurčitosti“ je kromě vývoje vnitřní situace v klíčových zemích světa [37] považován i vývoj situace v zemích SNS a vývoj v regionech hraničících se státy SNS. [38]

Velká pozornost je také věnována tendencím vrátit jaderné zbraně mezi přijatelné nástroje používané v rámci vojenských operací. V této souvislosti je důležité zdůraznit, že výše uvedený dokument hovoří mj. o vývoji jaderných zbraní v řadě zemí a následně o tendenci „snížení prahu použití jaderných zbraní“, což je považováno za faktor, který může narušit globální i regionální bezpečnost. Je zřejmé, že se přitom v mnoha případech jedná o země, které leží v blízkosti nebo v sousedství Ruska a států SNS. Odpovědí Ruska má být přestavba systému řízení vojsk a přístupů k zadržování hrozeb různých úrovní. [39]

Ministr obrany Ivanov v říjnu 2003 ve svém vystoupení na reprezentativním shromáždění ruského politického a vojenského vedení k bezpečnostním prioritám země dokonce nevyločil ani preventivní použití síly, pokud si to budou vyžadovat zájmy Ruska nebo jeho spojenecké závazky. V lednu 2006 pak jasně definoval priority modernizovaných ozbrojených sil 21. století: rozvoj strategických odstrašujících sil, vytvoření sil rychlé reakce a zvyšování úrovně bojového výcviku. Vyšší mobilita ozbrojených sil je přitom považována i za důležitý faktor při zajišťování efektivnější ochrany zásob nerostných surovin zvláště v těžko dostupných a nezáladněných oblastech Sibíře a Arktidy [40].

Současný stav ozbrojených sil je dán tím, že po více než jedné dekádě stagnace svého vývoje (snížené výdaje na obranu, omezení výcviku vojsk, zastarávání zbraní a techniky, živelné snižování početního stavu ozbrojených sil, nedostatečné sociální zabezpečení profesionálních vojáků, atd.) začaly ozbrojené síly díky ekonomickému vzestupu země obnovovat svoje kapacity. Vojenský rozpočet se zvýšil z úrovně 205 miliard rublů v roce 2001 na úroveň 711 miliard rublů (cca 26,3 miliardy dolarů) v roce 2005 [41] a v dalších letech se počítá s jeho dalším zvyšováním, které má být doprovázeno větším důrazem na modernizaci zbraní a vojenské techniky (v roce 2011 má být 50 % vojenského rozpočtu určeno na tento účel).

Výdaje na zajištění obrany jsou ale přesto ve srovnání se Spojenými státy cca 25 x menší a tento základní trend se nepodaří Rusku do r. 2020 změnit. **Základní míra vojenské parity se Spojenými státy především v oblasti jaderných zbraní se bude udržovat prostřednictvím tzv. asymetrických opatření**, kdy se počítá s tím, že do výzbroje raketových vojsk budou zařazovány nové manévrující strategické rakety, které nebudou zachytitelné protiraketovou obranou protivníka. [42]

V současnosti je před Ruskem ještě dlouhá cesta k obnovení alespoň „kvazi parity“ a zajištění jaderné bezpečnosti obecně. Vedle funkčních jaderných zbraní, které jsou případně schopny překonat protiraketovou obranu protivníka, je zcela nezastupitelným elementem jaderné bezpečnosti **systém včasného varování**.

V mírových podmínkách jsou všechny ruské jaderné zbraně soustředěny pouze na několika málo základnách, a nenadálý útok by tak mohl zlikvidovat velkou část odstrašující schopnosti Ruska. SSSR se spoléhalo na rozsáhlou síť radarů včasného varování a na průzkumné satelity.

Z důvodu rozpadu SSSR byla radarová síť vážně narušena. Navíc většina satelitů, včetně klasických špionážních, je již za hranicí své životnosti. Právě probíhá postupná obnova flotily satelitů, ale tento úkol si vyžádá značné finanční prostředky a nemálo času. Zmíněné veřejné připuštění preventivního použití síly, je tedy také možné interpretovat jako připuštění skutečnosti, že Rusko je více zranitelné a nemůže se zcela spolehnout na svůj odstrašující potenciál.

Závěrem

Rusko bude v horizontu roku 2020 nadále patřit mezi hlavní aktéry vývoje ve světě spolu se Spojenými státy, Evropskou unií, Čínou a islámským světem. Jeho zdroje a potenciály, což se v prvé řadě týká značného surovinového bohatství, ale též vojenské síly, mu mohou umožnit samostatně realizovat a posazovat svoje zahraničněpolitické a bezpečnostní zájmy jak v postsovětském prostoru, tak i v klíčových světových regionech: Evropě, Asii a na tzv. „Velkém Blízkém východě“. Tato pozice by mohla být ohrožena v případě, že by se nepodařilo

výrazněji řešit některé zásadnější problémy země (diverzifikace a modernizace ekonomiky, demografický propad, zajištění teritoriální celistvosti).

Díky výhodné geopolitické poloze, surovinovému bohatství i vojenské síle ani jeden z ostatních klíčových světových aktérů nebude mít zájem na tom, aby se Rusko dostalo pod dominantní vliv jiného aktéra. Rusko může využívat této „rovnováhy zájmů“ podporované vlastní aktivní zahraniční a bezpečnostní politikou k tomu, aby potvrdilo, že může být díky své kontinentální rozloze jedinou zemí aspirující na roli „ekonomického a politického mostu“ mezi Evropou, Asií a Severní Amerikou. Ekonomický, politický a v neposlední řadě bezpečnostní přínos takové role může být pro Rusko, Evropu a svět velmi významný.

(Autor si dovoluje touto cestou poděkovat Ing. Františku Masopustovi a Mgr. Ondřeji Benáčkovi za cenné rady a připomínky k obsahu studie.)

Poznámky:

- [1] V daném případě je důležité reflektovat i okolnosti vzniku Ruské armády jako bezprostřední významné součásti ruského státu právě v době vlády Petra I. Pro Rusko to byl důležitý mezník, který od počátku 18. století umožnil Rusku bez ohledu na jeho sociálně-ekonomickou zaostalost zaujmout a později udržet a rozvinout jeho velmocenské postavení.
- [2] Pro ilustraci je možné uvést, že ze zemí střední a východní Evropy a Mongolska bylo staženo 1 200 000 příslušníků armády a více než 45 tisíc kusů vojenské techniky, 29 vševojskových a vzdušněvysádkových divízií, 13 divízií druhů ozbrojených sil, 51 brigád, 50 leteckých a 15 vrtulníkových pluků.
- [3] Hrubý domácí produkt poklesl mezi lety 1989-1997 o 45 %, čímž se Rusko vrátilo na úroveň 70. let. Pokles průmyslové výroby dosáhl v roce 1998 více než 50 %. Zcela se zhroutil systém sociálního zabezpečení. V roce 1998 pouze 18 % ruských občanů dostávalo pravidelně mzdu, 25 % nepravidelně a 57 % vůbec ne.
- [4] Euroasijské ekonomické společenství vzniklo 31. května 2001 s cílem organizačně-právního sjednocování ekonomik Běloruska, Ruska, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, a tím vytvoření širokého integrovaného trhu v post-sovětském prostoru. V roce 2006 se stal členem společenství Uzbekistán.
- [5] OSKB navazuje na Smlouvu o kolektivní bezpečnosti, jež byla uzavřena 15. května 1992 na vrcholné schůzce SNS v Taškentu. Jejími signatáři byly Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Arménie, Ázerbajdžán, Gruzie a Uzbekistán (tři poslední jmenované země v roce 1999 od smlouvy odstoupily). Ke smlouvě se od samého počátku nepřipojily kromě Běloruska (které tak učinilo v roce 1994) také Moldavsko, Turkmenistán a Ukrajina. Smlouva je formálně založena na článku 51 Charty OSN, jenž poskytuje právo na kolektivní obranu. Na tomto základě je ve smlouvě uvedeno, že pokud dojde k agresi proti jakémukoliv signatáři smlouvy, ostatní signatáři mu poskytnou nezbytnou pomoc, včetně vojenské, a též ho podpoří všemi prostředky, jež mají k dispozici. V konfrontaci s některými novými hrozbami v postsovětském prostoru (terorismus, organizovaný zločin, pašování narkotik, pašování lidí apod.) ale vzrostla potřeba užší spolupráce mezi některými signatáři smlouvy. I to byl důvod, proč v září 2003 došlo k transformaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti ve více institucionalizovanou OSKB. Jejími členy jsou dnes vedle Ruska Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, a Tádžikistán.
- [6] Tato uskupení mají ale určitou podporu mezi místním obyvatelstvem, což především vyplývá z jejich špatné ekonomické situace a autokratických metod vládnutí většiny středoasijských režimů.
- [7] Rusko ale chce svoje pozice v regionu hájit a upevňovat. Svědčí o tom např. návrh z roku 2006 na vybudování tzv. Jižního plynovodu, který by měl zajistit přepravu ruského plynu přes Turecko do střední a východní Evropy. Tento záměr je přímou konkurenční výzvou stavbě plynovodu Nabucco, který by měl zajistit dodávky plynu z Ázerbajdžánu, Turkmenistánu a Blízkého východu (mj. i Íránu) též do Evropy. Jeho stavba je ale ohrožena díky velmi nestabilní situaci v regionu.
- [8] Např. Ukrajina pokrývá své potřeby plynu ze 40 % prostřednictvím importu z Ruska. Největší ruská elektrárnská společnost RAO JES Ruska má rozhodující podíly (50-100 %) ve třech významných gruzínských společnostech vyrábějících a distribuujících elektrickou energii.
- [9] Svědčí o tom např. existence uskupení GUAM, které sdružuje Gruzii, Ukrajinu, Ázerbajdžán a Moldávii, tj. země, které se snaží takovou politiku v praxi realizovat. Jeho cílem je koordinace zahraniční a bezpečnostní politiky a prohlubování vzájemné ekonomické spolupráce.
- [10] Celkově se cvičení zúčastnilo deset tisíc vojáků. Z ruské strany 1,8 tisíce spolu s oddílem lodí Tichooceánské flotily, několika neatomovými ponorkami, 17 letadly včetně strategických nosičů Tu-95 MS a bombardérů Tu-22M3. Námětem cvičení byla operace na podporu míru „na teritoriu státu, ve kterém vypukly etnické spory“.

- V souvislosti s konáním cvičení prohlásil ruský ministr obrany Sergej Ivanov, že v budoucnosti by Rusko a Čína mohly společně realizovat operace na podporu míru v asijsko-pacifickém regionu.
- [11] V asijských oblastech Ruska žije v současnosti cca jeden milion Číňanů legálně a dalších 6-7 milionů nelegálně.
 - [12] Jistou ruskou „geostrategickou obezřetnost“ v této oblasti proto může např. ilustrovat fakt, že zmíněný ropovod Angarsk-Nachodka (jehož výstavba si vyžádá 11,5 miliardy dolarů) měl původně končit v čínském městě Dacin. Ruské politické vedení ale rozhodlo o tom, že do něj povede pouze odbočka.
 - [13] V případě EU se to výrazně projevilo v nedávné době v souvislosti se spory ohledně připuštění ruského ply-nárenského koncernu Gazprom na západoevropské trhy, kdy ruská strana naznačila, že poměrně odmítavý přístup EU k takovému záměru by mohl vést k většímu odklonu dodávek surovin na asijský a zvláště čínský trh na úkor trhu evropského.
 - [14] Příkladem je např. postup Německa, jež podpořilo výstavbu Severoněmeckého plynovodu z Ruska do Německa po dnu Baltského moře, podpora německé vlády firmě Wintershall (dceřiná společnost koncernu BASF) při jednání s Gazpromem, která získala významný podíl na těžbě plynu v západosibiřském nalezišti Južno-Russkoje nebo plánovaný vstup Gazpromu do maďarského energetického sektoru podporovaný maďarskou vládou.
 - [15] Blíže viz FREDHOLM M. *The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence*. Conflict Studies Research Centre, s. 23, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/05%2841%29-MF.pdf>.
 - [16] Muslimové v současnosti vykazují v Rusku největší míru porodnosti. Někteří experti předpokládají, že kolem roku 2050 by se v souvislosti se stále stoupajícím počtem muslimů mohl začít měnit slovanský a křesťanský charakter Ruska.
 - [17] A. SCHLEIFER A D. TREISMAN v článku A normal country, *Foreign Affairs*, March/April 2004, mj. konstatují, že „Rusko vstoupilo do 90. let jako země s deformovanou a dezintegrovanou plánovanou ekonomikou, obrovským deficitem spotřebního zboží a velkým množstvím vojáků. Desetiletí zakončilo jako normální kapitalistická země s průměrnými příjmy (autoři uvádějí, že HDP na hlavu dosahuje podle údajů OSN podle nákupní parity 8000 dolarů, což je srovnatelné s Argentinou v roce 1991 nebo Mexikem v roce 1999). Bez ohledu na to, že ekonomická produktivita po rozpadu SSSR se silně snížila, přesvědčivé výpočty dokazují, že v roce 2003 je tendence opačná.“ (...) „To, že je s Ruskem vše v pořádku, může rozladit ty, kteří čekali více, a málo utěšit ty, kteří nemají volbu a kteří jsou nuceni vydržet nestabilní život v zemi. Ale pro zemi, která byla pouze před 15 lety „impériem zla“, ohrožovala vlastní národ a další země, je to samo o sobě značným úspěchem, zasluhujícím obdiv.“ (...) [Západ] získal místo výbojného protivníka s tisíci jadernými raketami, které byly na něj zacíleny, partnera připraveného ke spolupráci v oblasti odzbrojení, boje s terorismem a zadržování občanských válek.
 - [18] 23. 6. 2006 schválila ruská vláda schéma pro předčasné splacení zděděných dluhů po SSSR Pařížskému klubu věřitelů (sdružujících 17 zemí) ve výši 21 miliard dolarů. Po splacení této částky dosáhne výše ruského zahraničního dluhu částky 50 miliard dolarů (cca 6 % HDP). Pro srovnání je možné uvést, že tento dluh činil v roce 2000 150 miliard dolarů (cca 60 % HDP).
 - [19] Viz www.bp.com.
 - [20] Souhrnné údaje podle FREDHOLM M. *The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomaty or Mutual Dependence*, Conflict Studies Research Centre, viz <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/05%2841%29-MF.pdf>.
 - [21] Podle odhadů expertů dojde ve Spojených státech k nárůstu importu plynu a ropy ze zahraničních zdrojů ze současného 27 % až na 38 % v příštích dvaceti letech. Není proto překvapením, že dvě velké americké společnosti Chevron-Texaco a Conoco-Phillips projevíly vážný zájem podílet se na těžbě plynu v nalezišti Štokmanovskoje nacházejícího se na sever od Murmanska, jehož zásoby dosahují většího objemu, než je celkový současný objem celosvětové roční těžby plynu.
 - [22] Viz World Bank, From Transition to Development. A Country Economic Memorandum for the Russian Federation (Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, March 2005), 8-9; World Bank, *Russian Economic Report*, No 7, February 2004, www.worldbank.org.ru.
 - [23] Nejedná se přitom pouze o modernizaci těžby a přepravy ropy a plynu, ale i jaderné energetiky. Podle ředitele Rosatomu Sergeje Kirijenka Rusko potřebuje zvýšit podíl elektrické energie vyráběné v jaderných elektrárnách ze současných 16 % na 25 % v roce 2030. K tomu je potřebné postavit do té doby 40 nových jaderných reaktorů.
 - [24] Velkým paradoxem je např. fakt, že ač je Rusko největším producentem plynu na světě, plynofikace země dosahuje pouze 25 %.
 - [25] V této souvislosti je možné zmínit optimistický předpoklad ministra financí Ruské federace Alexeje Kudrina, který 24. září 2005 prohlásil, že pokud Rusko udrží úroveň ekonomického růstu nad světovým průměrem (v roce 2005 dosáhl růst HDP Ruska 6,5 %), má potenciál v příštích 30-40 letech dostat se nejen mezi osm, ale i mezi šest nejvyspělejších světových ekonomik, včetně úrovně HDP per capita. Tento předpoklad ministra

Kudrina částečně potvrzuje i studie investiční společnosti Goldman Sachs „Dreaming With BRICs: The Path to 2050, *Global Economics Paper* No. 99/2003, která uvádí, že v roce 2020 bude Rusko objemem HDP ve světě na osmém místě a v roce 2050 na místě šestém.

- [26] Viz *Eastweek*, Issue 21, 15 December 2005, Centre for Eastern Studies Warsaw.
- [27] V současné době je 70 % úmrtí v Rusku způsobeno kardiovaskulárními chorobami, nádorovými onemocněními, nadměrnou spotřebou alkoholu, cigaret, dopravními nehodami a násilnou kriminalitou. Rusko má také velký počet obyvatel nakažených virem HIV (některé scénáře předpokládají, že do roku 2025 bude virem HIV nakaženo 11 milionů osob z nichž 8,7 milionu zemře).
- [28] Bývalý náčelník Generálního štábu ozbrojených sil Ruské federace generál Anatolij Kvašnin prohlásil, že k zajištění bezpečnosti území Ruska by počet obyvatel země měl být o řád vyšší.
- [29] Viz <http://www.kremlin.ru/text/appears/2006/05/105546.shtml>. „Poslaníje Federálnomu Sobraniju Ros-sijskoj Federácii.“
- [30] Pro dlouhodobý rozvoj „nesurovinové“ ekonomiky jsou podstatné institucionální ekonomické reformy. Hodnoceno indexem ekonomické svobody dosahuje Rusko velmi špatného 122. místa (z celkových 157). Je mu vytýkána především neexistence efektivní ochrany vlastnických práv, přemíra regulací, restrikce zahranič-ních investic a korupce. Dnešní vytváření státních a polostátních monopolů a oligopolů je pochopitelným projevem konsolidace moci po chaosu 90. let. Udržení dynamiky ekonomického rozvoje v dlouhodobějším horizontu si ale vyžadá větší míru ekonomické „demokratizace“. Tato otázka tak zřejmě bude zásadním poli-tickým tématem k řešení pro vedení Ruska v několika příštích letech.
- [31] V této souvislosti je možné považovat za zajímavé pregnantní vyjádření v této věci ze strany náměstka vedou-cího prezidentské administrativy a poradce prezidenta Putina Vladislava Surkova, který ve vystoupení před posluchači Střediska stranické výchovy a přípravy kádrů strany jednotné Rusko 7. února 2006 mj. uvedl, jestliže se vztahy mezi bohatými a nikoliv příliš bohatými lidmi v naší zemi neznormalizují, nemá (Rusko) budoucnost. Za jeden z hlavních předpokladů, aby se tak stalo, označil transformaci současné podnikatelské komunity v národní buržoazii, která bude ochotna platit pravidelně daně, a vytvoření moderního byrokratického aparátu. Celý text vystoupení je možné získat na internetových stránkách <http://www.edinros.ru/news.html?id%11148b>.
- [32] Gazprom kontroluje 16 % světových zásob plynu a 20 % jeho těžby. Jeho tržní hodnota dosahuje 200 mili-ard dolarů. Místopředseda vlády Ruské federace, blízký spolupracovník prezidenta Putina a jeden z možných kandidátů na prezidentskou funkci v roce 2008 Dmitrij Medveděv je v současné době předsedou správní rady Gazpromu (podrobný přehled angažovanosti vedoucích státních činitelů v řídicích orgánech ruských spo-lečností, viz článek FREDHOLM M. *The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomaty or Mutual Dependence*, Conflict Studies Research Centre, s. 10; dostupný na internetových stránkách <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russina/05%2841%29-MF.pdf>.
- [33] Blíže viz např. materiál prestižní a vlivné Rady pro zahraniční a obrannou politiku Ruska „Statěgija Rossiji v XXI. věku: Analiz situacii i nekotoryje predloženi (Stratěgije -3), *Nězavisimaja Gazeta*, 18., 19. 6. 11 998, s. 8.
- [34] Anatolij Čubajs je ředitelem největší ruské elektrárenské společnosti RAO JES Ruska, která vlastní většinu ruských elektráren všech typů a rozvodných sítí; blíže viz www.chubais.ru.
- [35] Kritériem úspěchu Čubajsova konceptu je a bude efektivnost zmíněných společností. vlastněných státem, což není ve světě vždy pravidlem. V případě energetických společností je ovšem podíl státu na jejich řízení běžný i v rozvinutých zemích.
- [36] Viz *The priority tasks of the development of the Armed Forces of the Russian Federation*. Moscow: Voeninform Agency 2004. Text dokumentu je též k dispozici na <http://www.mil.ru>.
- [37] Dokument zde zjevně kalkuluje i s určitou „katastrofickou“ variantou pro Rusko, když počítá i s možností, že klíčové demokratické země světa se vzdají jednotlivých komponentů demokracie, principu maximální předvídatosti zahraničněpolitických rozhodnutí a jejich souladu s mezinárodním právem. Rusko na to bude nuceno reagovat přehodnocením vztahů s těmito zeměmi a perspektivně změnami jednotlivých komponentů vojenské politiky.
- [38] Známy ruský politik a bezpečnostní expert Alexej Arbatov hovoří o „duze nestability“ táhnoucí se z Podněs-tří, přes Krym, až po Pamír a Ťan Šan. Rusku a ruským zájmům ale nehrozí agrese organizovaných armád, nýbrž extrémistická, nacionalistická a náboženská hnutí využívající partyzánské metody boje v přeshranič-ním měřítku. To je spojeno i s dalšími hrozbami – terorismem, nezákonným obchodem se zbraněmi, nezákon-nou migrací a organizovanou přeshraniční kriminalitou.
- [39] V praxi to zřejmě začalo být prověřováno v únoru 2004 na strategickém velitelsko-štabním cvičení, jehož hlavní cíl byl formulován jako odrazení hypotetické agrese hypotetického nepřítele usilujícího o zničení vojensko-ekonomického potenciálu Ruska. Podle slov tehdejšího zástupce náčelníka Generálního štábu genplk. Balujevského (nyní náčelníka Generálního štábu) bylo cílem cvičení též prověřit „strategickou mobi-

litu opírající se o jaderné zadržování“, což v praxi mj. znamenalo, že v průběhu cvičení došlo i k vypuštění několika mezikontinentálních balistických raket.

- [40] Viz GILES, K. Russian Regional Commands, Conflict Studies Research Centre, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/06%2819%29KG.pdf>.
- [41] Viz interview ministra obrany Ruské federace Sergeje Ivanova listu *Izvěstija* 28. 3. 2006.
- [42] Prezident Putin na tiskové konferenci věnované strategickému velitelsko-štabnímu cvičení, jehož se zúčastnil v únoru 2004, oznámil, že do výzbroje raketových vojsk strategického určení budou dodány úplně nové typy „technických komplexů, které jsou schopny zasáhnout cíle v mezikontinentální hloubce hyperzvukovou rychlostí s vysokou přesností a jež mají možnost hlubokého manévrování jak ve výšce, tak i v kurzu“.

Základní literatura:

- ARBATOV, A., BĚLOVÁ, M., FEJGIN, V (2006). Ruské uhlovodíky a světové trhy. *Rusko v globální politice*, únor 2006, s.150-162.
- BALABÁN, M. Putin a Ruská armáda v poločase. *Mezinárodní politika*, ročník 27, číslo 8 (2003), s. 11-12.
- BALABÁN, M. *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti* [disertační práce]. Praha: Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd University Karlovy. 2000, 181 stran.
- BALABÁN, M. Bezpečnostní politika Ruské federace [studie]. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie Brno. 2002, 17 stran.
- BALABÁN, M. Milníky ruské bezpečnostní politiky v roce 2002 a její další perspektivy. *Mezinárodní politika*, ročník 27, číslo 2 (2003), s. 18-20.
- BALABÁN, M. Bezpečnostní politika Ruské federace [studie]. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie Brno. 2003, 23 stran.
- BALABÁN, M. Nová ruská vojenská doktrína a její mezinárodněpolitický a regionální kontext. *Mezinárodní politika*, ročník 28, číslo 9 (2004), s. 25-28.
- BALABÁN, M. Perspektivy, tendence a hlavní aktéři vývoje bezpečnostní situace ve světě do roku 2020. In sborník *Bezpečnostní budoucnost České republiky: otázky, výzvy, problémy*. Praha: Ministerstvo obrany ČR-Agentura vojenských informací a služeb 2005, s. 7-33.
- BALABÁN, M. Bezpečnostní politika Ruské federace [studie]. Brno: Ústav strategických studií Univerzity obrany, 2005, 17 stran.
- DĚVJATOV, A. Pod devizom veličije i dostoinstvo. *Nězavisimoje vojennoje obozrenije*, http://nvo.ng.ru/printed/wars/2004-10-15/2_deviz.html, (15.10. 2004).
- FREDHOLM, M. The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomaty or Mutual Dependence, Conflict Studies Research Centre, Watchfield, na internetových stránkách <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/05%2841%29-MF.pdf>.
- KARAGANOV, S. 21. století: obrysy světového pořádku. *Rusko v globální politice*, únor 2006, s. 19-31.
- KRIVOCHIŽA, I. V. *Rossija v novom mire: vremja rešenij*. Moskva: Rossijskij institut strategičeskich issledovanij. 1997, 488 stran.
- KUCHINS, C. A. Novyje napravlenija rossijskoj vněšněj politiki: vjěť s vostoka odolevajet vjěť s zapada? (Carnegie Endowment), <http://www.inosmi.ru/print/224327/html>.
- Global Context Study for an Initial ESDP Long Term Vision (LTV). *Long Term Vision*, Strand One. European Union Institute for Security Studies, 2006, 42 stran.
- LOSKOT, A., PACZYŃSKI, W., PASZYC, E., SARNIA, A., WIŚNIEWSKA, I. *The resource wealth burden-oil and gas sectors in the former USSR*. Centre for Eastern Studies, Warsaw, <http://www.osw.waw.pl/files/PRACE12en.pdf>.
- Mapping the Global Future*. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project (2004), http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2020.html.
- Novyje vyzovy bezopasnosti i Rossija*. Moskva: Sovět po vněšněj i oboronnoj politike, 2002, 24 stran.
- PECZYŃSKA-NAŁĘCZ, K. The ENP in practice – the European Union's policy towards Russia, Ukraine and Moldova one year after the publication of the Strategy Paper. Centre for Eastern Studies, Warsaw, 2005, http://www.osw.waw.pl/files/PUNKT_WIDZENIA_10.pdf.
- PRIMAKOV, J. Rok velkých změn. *Rusko v globální politice*, únor 2006, s.186-192.
- ROMANCOV, M. Ropný emírát za polárním kruhem. *Lidové noviny* – příloha Orientace. 25.3. 2006.
- Stratěgija Rossiji v XXI. věku. Analýz situacii i někotoryje predloženiija (Stratěgija -3) *Nězavisimaja gazeta*, 18, 19.6. 1998, s. 8.

Tato studie vznikla jako součást výzkumného záměru Fakulty sociálních věd UK Praha „Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika“ (MSM0021620841)